

MUDRÁK JÓZSEF

A KÖZÉPISKOLAI TANÁRKÉPZÉS APRÓ DOKUMENTUMAI: ALAP- ÉS SZAKVIZSGAI MEGHÍVÓK A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEMRŐL 1944–1949

Az 1867-es kiegyezéstől az 1940-es évek végéig az egyetemen folyó középiskolai tanárképzést a bölcsészkar professzoraiból álló Tanárvizsgáló Bizottság felügyelte és adta ki a tanári képezéseket. Magát a tanárképzést a rosszul értelmezett tanszabadság miatt sokáig a rendszertelenség és a tervszerületlenség jellemezte, amíg Klebelsberg Kunó oktatási miniszter kezdeményezésére létrejött 1924. évi XXVII. törvénycikk megrendszabályozta azt és létrehozta a tanárjelöltek számára kötelező Tanárképzőintézetet. A tanári oklevelet szerezni kívánóknak a tanárképzőintézeti tagságon túl a negyedik félév végén alapvizsgát, a nyolcadik félév végén szakvizsgát, majd a gyakorló év után pedig pedagógiai vizsgát kellett tenniük. Az ezekre a vizsgákra szóló meghívókból mutat be néhányat jelen írás Mészáros Ede latinprofesszor hagyatékából, levonva bizonyos következtetéseket.

Kulcsszavak: tanárképzés, tanszabadság, Tanárvizsgáló Bizottság, Tanárképzőintézet, alapvizsga, szakvizsga, pedagógiai vizsga, Mészáros Ede

LEAFLET DOCUMENTS OF THE SECONDARY TEACHER TRAINING: INVITATIONS FOR BASIC- AND SPECIAL EXAMINATIONS FROM THE UNIVERSITY OF DEBRECEN OF ARTS AND SCIENCES 1944–1949. From the Compromise of 1867 to the end of the 1940s the Committee of Teacher Examination consisted of the professors of the Faculty of Arts supervised the secondary teacher training and gave diplomas for the teachers at the university. Irregularity and purposefulness were characteristic of teacher training for a long time because of the misconceived academic freedom; however, for the initiative of Kunó Klebelsberg minister of education the Article XXVII of the year 1924 was effective and ordered on establishing the Teachers' Training Institute, which was compulsory for teacher trainees. Those who wished to gain teacher's certificate besides the membership of Teachers' Training Institute had to take a basic exam at the end of the fourth semester, a special exam at the end of the eighth semester, and a pedagogy exam after the training year. The present study describes some of these invitations to the above-mentioned exams from the legacy of Ede Mészáros professor of Latin summing up some conclusions.

Keywords: teacher training, academic freedom, Committee of Teacher Examination, Teachers' Training Institute, basic exam, special exam, pedagogy exam, Ede Mészáros

A tanárképzés rendszere

Az 1850-es években osztrák mintára átalakított egyetemi struktúra kétfajta feladatot tűzött a tudományegyetemek filozófiai fakultása elé; funkciójuk egyrészt a tudósképzés

zés, másrészt a középiskolai tanárképzés lett.¹ A második cél teljesítésének tekintetében a bölcsészkarai oktatást a rosszul értelmezett tanszabadság miatt rendszertelenség és tervszerűtlenség jellemezte. A tanulmányi idő alatt például egyetlen vizsga sem volt kötelező, csak a tandíjkedvezményért, illetve -mentességért folyamodóknak kellett kollokválniuk.

A bölcsészkarai oktatás hiányainak legalábbis részleges pótlására és a tanárjelöltek gyakorlati kiképzésének biztosítására Pesten a tanári vizsgálatok lebonyolítására 1862-ben középiskolai tanárvizsgáló bizottságot, 1870-ben pedig középiskolai tanárképzőintézetet hoztak létre. Az 1883. évi XXX. törvénycikk rendelkezett a középiskolák tanárainak képesítéséről, de hatékonyságát nagyban csökkentette az, hogy a tanári diploma megszerzésénél nem tette kötelezővé a tanárképzőintézeti tagságot és homályos megfogalmazása lehetővé tette az iskolai gyakorlat megkerülését is.

A megalakuló Debreceni Tudományegyetemen már 1915 januárjában megszervezték a Tanárvizsgáló Bizottságot, elnökévé Láng Nándor, alelnökévé Pokoly József professzorokat nevezték ki. Szintén megbízást kapott nyolc egyetemi tanár mint vizsgáló biztos. (A kinevezések öt évre szóltak, de ennek leteltével általában meghosszabbították őket.)²

A tanárképzés hiányosságain próbált segíteni a Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kezdeményezésére elfogadott 1924. évi XXVII. törvénycikk, amely kötelezővé tette a tanárképzőintézeti tagságot azoknak, akik tanári diplomát kívántak szerezni. A törvény továbbá kimondta azt is, hogy ahol még nincs ilyen intézmény a bölcsészkar mellett, haladéktalanul meg kell szervezni, hogy

„a tanári pályára készülő hallgatók négyévi egyetemi tanfolyamuk alatt szaktudományuk minden ágazatával tervszerű tanulmányi rendben megismerkedhessenek, s annak végeztével valamely középiskolákban hospitálások és sikeres próbatanítások által a tanításhoz szükséges gyakorlatot megszerezzék.”

1925 őszén a debreceni Tisza István-Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara mellett is megalakult a Tanárképzőintézet. A tanárképesítést szerezni kívánó hallgatók már I. éves koruktól fogva nemcsak a bölcsészkarra, hanem külön a Tanárképzőintézetbe is beiratkoztak, és itt a szaktárgyaiknak megfelelő órákat vettek fel, amelyek erősen gyakorlati jellegűek voltak, egy részük kifejezetten szakmódszertani kérdéseket tárgyalt.

A tanárképzőintézeti órákat kisebb részben a tanszékvezető egyetemi professzorok, többnyire a gyakorlógimnázium tanárai, esetleg a többi középiskola kiemelkedőbb pedagógusai és az egyetemi tanársegédek látták el.

¹ A tanárképzés történetéről lásd: LADÁNYI Andor, „A középiskolai tanárképzés történetének fő vonásai”, *Új Pedagógiai Szemle* 2. sz. (1992): 54–66.

² MUDRÁK József, *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karjának története (1914–1949)*. (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 115–120. (*Tanárvizsgáló Bizottság és Tanárképzőintézet* c. fejezet)

Az egyetemre beiratkozott hallgatóknak nem volt mereven elhatárolt szakjuk, a tan-szabadság elve alapján mindenki azt vett fel, amit akart. Szakjuk csak a Tanárképzőbe beiratkozottaknak volt és pedig kettő, ritkán három. Tanári diplomát csak szakpárokban adtak ki. (Tehát aki pl. magyar–német szakos volt, az csak tanárjelöltként volt az, a bölcsészkaron ugyanő egyszerű szabad bölcsész volt szakok nélkül.)

A tanári oklevelet szerezni kívánóknak a tanárképzőintézeti tagságon túl a negyedik félév végén alapvizsgát, a nyolcadik félév végén szakvizsgát, majd a gyakorló év után pedig pedagógiai vizsgát kellett tenniük.

A tanárképzésnek ez a rendszere a II. világháború után még fennmaradt, s csak a nagy felsőoktatási reform keretében, 1949 januárjában számolta fel egy kormányrendelet a Tanárképzőintézetet és a Tanárvizsgáló Bizottságot, feladatkörüket a Bölcsész-tudományi Kar (ezen belül a Neveléstudományi Tanszék) vette át.

Megmaradt dokumentumok Mészáros Ede-hagyatékban

Dr. vitéz Mészáros Ede³ (Fehértemplom, Temes vármegye, 1889. márc. 18. – Debrecen, 1964. júl. 22.) a Budapesti Tudományegyetemen 1913-ban doktorált görög filológiából, görög–latin szakos tanári oklevelet vizsont csak 1920-ban szerzett, mert közben az I. világháborúban katonai szolgálatot teljesített, többször meg is sebesült, amiért később vitézzé avatták. 1920-tól Dombóvárrott, 1927-től Nyíregyházán volt gimnáziumi tanár, majd 1930-tól a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Gróf Széchenyi István Gyakorlógimnáziumának tanára és az egyetem Tanárképzőintézetének előadója. 1932-ben a pécsi egyetem bölcsészkarán „*Latin filológia*” tárgykből magántanárrá habilitáltak. 1940 októberében lett a debreceni Tisza István-Tudományegyetemen a latin filológia professzora, állását egészen 1949-es kényszernyugdíjazásig töltötte be, amikor tanszékét is megszüntették.

Mészáros Ede 1945–1949 között a Tanárvizsgáló Bizottság alelnöke és a Tanárképzőintézet igazgatótanácsának tagja volt, hagyatékában egyedülálló módon maradtak meg alap- és szakvizsgái, illetve doktori szigorlati meghívók.⁴ Jelen tanulmány első-sorban ezekből szeretne néhány érdekesebb darabot bemutatni.

³ Részletes életrajz róla: MUDRÁK József, „Egy elfelejtett klasszika-filológus: Mészáros Ede (1889–1964)”, *Debreceni Szemle* 1. sz. (2003): 52–57.

⁴ A szerző ezúton köszöni meg vitéz Mészáros Ede professzor családjának, hogy a dokumentumokat rendelkezésére bocsátották.

Dokumentumok

A DEBRECENI ÁLLAMI KÖZÉPISKOLAI TANÁRVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG ELNÖKSÉGE

499 - 194 4 szám.

Vizsgálat helye: Gyakorló gimnázium, /Simonyi-ut 12./

Meghívó.

• Dr. Mészáros Ede egyetemi ny. r. tanár urat,
mint a debreceni Állami Középkolai Tanárvizsgáló Bizottság tagját, az alább
fejsorolt tanárjelölteknek április hó 24 -ik napján d.e.
10 órákor kezdődő tanári alap- vizsgálatára hivatalos tisztelettel meghívja
Debrecen, 194 4. évi ápr. hó 20 -án.

DEBRECENI ÁLLAMI KÖZÉPISKOLAI
TANÁRVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG
ELNÖKSÉGE.

Kérem a vizsgálat kitűzött záró pontjának szíves közlését, hogy az utána következő vizsgáló kollegákat
meg ne várakoztassuk és a vizsgálat rendje meg ne zavartassék.

Sorszám	A megvizsgálandó tí neve	szak- csoportja	A vizsgálat tárgya	ideje	helye
1	Gáspár Rózsa	magy.- lat.	latin görög ford. görög ford.	10-11. M	VIII.o.
2	<i>kir. jó</i>				
3	<i>kir. jó</i>				
4	<i>kir. I. 57, Ors. Men. III. 538- H. 331-</i>				
5	<i>A latin deklarációk és kiegészítések, Alárendelés. Főkezelési szempontból egyes sávok Itáliában. Az államok</i>				<i>jo</i>
6	<i>Gov. jó meg</i>				
7	<i>Kem. "</i>				
8					

Az első dokumentum még a Horthy-korszakból, 1944 áprilisából való, paniti Gáspár Rózsa bölcsészhallgató alapvizsgálati meghívója. A korszakra jellemzően a professor neve előtt a kis „v” betű a vitézi rangjának rövidítése, és a Tanárképzőintézet előtt fel van tüntetve az „m. kir.” jelző (magyar királyi). Az alapvizsga nem az egyetemen, a tanzéki szobában történt, hanem a gyakorlógimnáziumban, a Simonyi úton.

Mészáros professzor igényességére, precizítására vall, hogy a meghívók jelentős részén saját kezűleg ráírta, hogy milyen eredményű volt a zárthelyi dolgozat, mit kérdezett a jelöltől (mely auktorrészletet olvastatta és milyen nyelvészeti, irodalomtörténeti és történelmi kérdéseket tett fel).

A DEBRECENI ÁLLAMI KÖZÉPISKOLAI TANÁRVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG ELNÖKSÉGE

29 - 194^{6.} szám.

Meghívó.

Dr. Mészáros Ede egyetemi ny. r. tanár urat,
mint a debreceni Állami Középfiskolai Tanárvizsgáló Bizottság tagját, az alább
felsorolt tanárjelölteknek február hó 1-ik napján d.e. 11
órákor kezdődő tanári alap-
szak-vizsgálatára hivatalos tisztelettel meghívja
Debrecen, 194^{6.} évi január hó 28 n.

A DEBRECENI ÁLLAMI KÖZÉPISKOLAI
TANÁRVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG
ELNÖKSÉGE

Kérem a vizsgálat kiűzött záró pontjának szives betartását, hogy az utána következő vizsgáló kollegákat
meg ne várakoztassuk és a vizsgálat rendje meg ne zavartassék.

Sorszám	A megvizsgálandó tj. neve	szak- csoportja	A vizsgálat tárgya	ideje	helye
1	Sebestyén Mihály	Alapvizsga. lat- tört.	latin /némford./	11- 3/4 12	38.sz.szoba, ill. a professzor ut. lakásán.
2		Alapvizsga. Szakvizsga.			"
3	Kovács Ilona	magy.- latin	latin /gér.ford./	3/4 12- 1/2 1.	"
4	Komlósi Sándor dr.	magy.- latin	latin /gér.ford./	1/2 1- 1/4 2.	"
5	Bartha Magdolna	magy.- latin.	latin /gér.ford./	1/4 2- 2.	"
6					
7					
8					

A második meghívó már 1946 januárjából való, nincs ott a királyi jelző, de a pecséten még a koronás címet használták. Látható, hogy egy alapvizsgázó mellett három szakvizsgázó is terítékre került, helyileg az egyetemi tanszéki szobában, illetve a professzor lakásán(!) (Mészáros Ede az egyik ún. tanári villában lakott ebben az időben az egyetem mellett.)

Neveléstörténészek számára érdekes lehet, hogy az egyik, latin nyelvből szakvizsgát tevő hallgató Komlósi Sándor, a későbbi ismert pedagógus, a JPTE Tanárképző Kara Pedagógiai Tanszékének főiskolai tanára (ekkorra már bölcsészdoktorátussal rendelkezett, de még a tanári szakvizsga előtt állt!).⁵

⁵ Az akkoriban érvényes doktori szabályzat szerint doktori szigorlatra nyolc lehallgatott félév után lehetett jelentkezni, egy fő- és két melléktárgyból letett doktori szigorlat és a témavezető professzor által

A DEBRECENI ÁLLAMI KÖZÉPISKOLAI TANÁRVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG ELNÖKSÉGE

876/ - 194 9. szám.

Elnök: Dr. Pukánszky Béla

Meghívó.

Dr. Mészáros Ede, dr. Járdányi Paulovics István egyetemi ny. r. tanár urat,
mint a debreceni Állami Középszkolai Tanárvizsgáló Bizottság tagját, az alább
felsorolt tanárjelölteknek junius hó 20-ik napján á.é.
12- órákor kezdődő tanári szak- vizsgálatára hivatalos tisztelettel meghívja
Debrecen, 194 9. évi junius hó 17n.

A DEBRECENI ÁLLAMI KÖZÉPISKOLAI
TANÁRVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁG
ELNÖKSÉGE.

Kérem a vizsgálat kitűzött záró pontjának szűs előírását, hogy az utána következő vizsgáló kollegákat
meg ne várakoztassuk és a vizsgálat rendje meg ne zavartassék.

Sorszám	A megvizsgálandó tj. neve	szak- csoportja	A vizsgálat tárgya	ideje	helye
1	<u>Pém</u> <u>József</u>	<u>latin- francia</u>	<u>latin</u>	<u>12- 1.</u>	<u>Latin</u> <u>Szeminárium</u>
2	<u>Zárthelyi: jó!</u>				
3	<u>Auktor: Juv. Cat. 3. - Hor. ep. I. 2.</u>				
4	<u>Cél- és okhat. m.m.</u> <u>nyelvtani con. enclitica</u>			<u>velo és apollóni</u>	<u>előtervei.</u>
5	<u>Római mitológ. történelmi.</u> <u>Római vallás 12 főistene</u>			<u>Gracchusok.</u>	
6	<u>Cörög: J. V. 466-479.</u>				
7	<u>Socializáció.</u> <u>Coniunctivus.</u> <u>Homéros</u>		<u>Magyarázat: jó!</u>		
8					

Ismét egy szakvizsgai meghívó (1949 júniusából), ami ugyancsak Mészáros Ede precizitásáról tanúskodik: megtalálhatjuk rajta felírva a zárthelyi eredményét, emellett a kért témakörök is fel lettek rá jegyezve.

A debreceni klasszika-filológus professzor eléggé sokat és sokféléen kért a vizsgázótól, elsőként az olvasatott két auktorhely (Catullus és Horatius egy versrészlete); majd nyelvtan egyik nehezebb része, a mondatból a cél- és okhatározói mellékmondat és mellékmondati *coniunctivus*; irodalomtörténet (ennek korszakolása), vallástörténet (a római mitológia tizenkét főistene), művészettörténet (Nero és a császárok életkései) és római történelem (a Gracchusok).

elfogadott, 100 példányban nyomtatásban megjelentetett disszertáció alapján avatták bölcsészdoktorrá (*doctor philosophiae*) a jelöltet. Mivel a doktorálás alapja nyolc félév, a tanári diplomáé nyolc egyetemi + két gyakorlótanítási félév, megtörténhetett az a ma már furcsának tűnő helyzet, hogy valaki előbb ledoktorált, minthogy tanári diplomát kapott volna.

Ezután következett mintegy „lazításként” ógörögből az Iliasz egyik részletének olvasztatása, majd a *declinatiók* és *coniugatiók* áttekintése, végül levezetesként könnyed beszélgetés Homeroszról (akkoriban kedvelt téma volt a Homerosz kilétééről folyó vita, valószínűleg ez is szóba került).

A jelölt, Pém József bizonyára alaposan felkészült ebből a sokféle témakörből, mert ott az eredmény is a papíron: jó.

Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Tanulmányi Osztálya.

13 1949-50 szám.

Meghívó

tanári szak- vizsgára.

Vizsgálóbiztos: Dr. Járdányi-Paulovics I. Elnök: Dr. Pokánszky Béla
Dr. Mészáros Ede Dr. Bárczi Géza

Vizsgálat napja és kezdő időpontja: ..1949. szeptember 23. d. ó. 8 óra.....

Kérem a vizsgák alább feltüntetett zárási időpontjainak szíves betartását, hogy az utolsó következő vizsgálóbiztosokat meg ne várakoztassuk és a vizsgálat rendje meg ne zavarassék. Ennek érdekében a jelöltek ne csoportosan, hanem lehetőleg egyenként szíveskedjék vizsgáztatni.

Debrecen, 1949. évi szeptember hó 20. n.

Tanulmányi Osztály.

Sorszám	A jelölt neve	Szak-csoportja	A vizsgálat tárgya	Idője	Helye
1	Várhelyi Béla	latin-görög	görög	8-9	Latin Szeminárium
2	Forgács József	magyar-latin	latin	9-10	"
3	Toldi Sára	magyar-latin	"	10-11	"
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

Városi nyomda Debrecen, 1949—2085.

Cic. 11/1. I.
§ 11/2.
Het. 4.
Cic. 10/1.
c. 3/1. —
Het. 4.

A képen látható dokumentum talán az utolsó szakvizsgai meghívók egyike, amely 1949. szeptember 20-i keltezésű és szembetűnő, hogy a fejlécen a Tanárképzőintézet helyett (melyet ekkorra már felszámoltak) a Bölcsészettudományi Kar Tanulmányi Osztálya megjelölés szerepel. A szakvizsgálók közül ketten ugyan 1950-ben magyarlatin tanári diplomát kaptak, de már nem tudtak a latin szakjukkal elhelyezkedni: Forgács József irodalomtörténész, Toldi Sára könyvtáros lett. A Bibliát latinul és ógörögül

olvasó, mélyen vallásos Várhelyi Bélát egy koncepciós eljárás végén klerikális magatartása miatt az egyetemről kizárták.

A bemutatott dokumentumok azt mutatják, hogy a debreceni egyetemhez kapcsolódó Tanárképzőintézetben és a Tanárvizsgáló Bizottságban megadták a módját ezeknek az eseményeknek, komolyan és szigorúan vették a vizsgák minden egyes részét, ami a középiskolai tanárképzés rangos múltját – mikrotörténetileg is dokumentumokkal igazolható módon – kellőképpen szemlélteti.